

Ks. Dariusz BARTOSZEWICZ

INTERPRETACJA STAROTESTAMENTALNEGO PRAWA KULTYCZNEGO JAKO PRZEJAWU MIŁOSIERDZIA PRAWO- DAWCY NA WYBRANYCH PRZYKŁADACH

Treść: 1. Zapisy prawa kultycznego; 2. Zasady wyboru żertwy ofiarnej; 3. Przepisy dotyczące wyboru miejsca składania ofiar; 4. Podsumowanie

Kult jest to określony zespół aktów, przez który człowiek uzewnętrznia swoją wiarę, czyli wchodzi w relację z Bogiem¹. Kult jako działanie ze swej natury zewnętrzne ma jednocześnie wymiar społeczny, nawet w sytuacji gdy sprawowany jest bez udziału innych osób. Do czynności kultycznych zalicza się w pierwszym rzędzie ofiary a następnie tak zwane drugorzędne akty kultu, do których należą: modlitwa, poświęcenia, ślubowania itd.

Prawo to zespół norm i zwyczajów regulujących zachowanie człowieka w różnych dziedzinach jego życia. Określenie Prawo w starożytnym Izraelu oznaczało także pierwszą część kanonu Pisma Świętego czyli Pięcioksiąg. W tym właśnie zbiorze ksiąg zawarte zostały najistotniejsze z punktu widzenia społecznego i religijnego zasady, obowiązujące Izraelitów. Znaczna część biblijnego prawa to przepisy dotyczące sfery kultu. Na dalszych etapach rozwoju judaizmu liczba przepisów prawa kultycznego zwiększała się co powodowało, że wyznawca pragnący postępować zgodnie z obowiązującymi zasadami musiał poświęcić wiele wysiłku aby zachować jego drobiazgowo wymagania. W wielu przypadkach pociągało to za sobą utratę właściwej predyspozycji bez winy człowieka. Taki sposób traktowania prawa piętnowany był przez Chrystusa a później na przykład w epistolografii Pawłowej. Ponadto prawo kultyczne Starego Testamentu nie zostało przejęte przez chrześcijan, a w znacznej mierze zanikło także w judaizmie, ze względu na brak świątyni jerozolimskiej, która była jedynym miejscem składania ofiar. Ustanawianie i stosowanie prawa wobec tak delikatnego obszaru działania człowieka jak wiara i kult było i jest przedmiotem krytyki. Prawo kojarzy się z surowością i sprawiedliwością, zaś relacja do Boga, szczególnie na gruncie chrześcijaństwa, z miłością. Z tych właśnie powodów prawo kultyczne Starego Przymierza często było postrzegane przez chrześcijan jako przeżytek, instytucję która spełniwszy swoją rolę na określonym etapie historii zbawienia może odejść w niepamięć.

---

¹ Por. R. DE VAUX, *Instytucje Starego Testamentu*, t.2, tł. T. Brzegowy, Poznań 2004, 287.

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, że teksty biblijne ustanawiające prawo religijne Starego Przymierza wcale się nie zdezaktualizowały. Chociaż wprowadzone przezeń przepisy nie są już wypełniane, jednak wciąż aktualne pozostaje ich znaczenie jako Słowa Bożego. Współczesny czytelnik Tory jest więc zaproszony do odczytania tych słów Pisma i dokonania ich interioryzacji. Niniejszy tekst stanowi próbę ukazania tekstów biblijnych wprowadzających prawo kultyczne Starego Przymierza jako źródła ułatwiającego współczesnemu człowiekowi poznanie Bożego miłosierdzia. Dla uzasadnienia powyższej tezy wybrane zostały dwa obszary prawa kultycznego: zasady dotyczące wyboru żertwy ofiarnej oraz ustalenia miejsca sprawowania kultu.

1. Zapisy prawa kultycznego

W Pięcioksięgu wyróżnia się pięć podstawowych zbiorów prawa. Każdy z tych kodeksów zawiera zarówno teksty ustanawiające prawo kultyczne, jak też przepisy odnoszące się do innych dziedzin życia. Brak ścisłego rozgraniczenia pomiędzy sferą sacrum i profanum jest nie tylko cechą prawodawstwa izraelskiego, lecz także wydaje się stanowić integralną cechę kultury judaistycznej.

Pierwszym i najważniejszym zbiorem prawnym Pięcioksięgu jest Dekalog, na którym oparte było przymierze synajskie². Ta powszechnie dziś używana grecka nazwa oznacza „dziesięć słów” Po raz pierwszy została ona użyta przez Ireneusza³ Stary Testament zawiera dwie różniące się od siebie redakcje opisu nadania Izraelitom Dekalogu. Pierwsza z nich (Wj 20, 1-17) ukazuje nadanie Dekalogu w kontekście zawarcia przymierza synajskiego, natomiast drugi opis znajdujący się w Pwt 5,6-21, jest tego odniesienia pozbawiony. Treść Dekalogu jest w obydwu redakcjach taka sama⁴. Niektórzy próbują też rekonstruować Dekalog w innym miejscu księgi Wyjścia - Wj 34,13-36. Rozważania te doprowadziły do wyróżnienia dwóch dekalogów: pierwszy „kultowy” i drugi młodszy „etyczny” Dziś poglądy takie nie mają wielu zwolenników⁵

Drugim zbiorem prawnym Starego Testamentu jest Kodeks Przymierza (Wj 20,22-23,33), uzupełniony zbiorem przepisów o zorganizowaniu kultu (Wj 25-31).

² Dekalog nie jest jednak ukazany w Biblii jako warunek przymierza. Por. A. LACOCQUE, P. RICOEUR, *Myślenie biblijne*, tł. E. Mukoid, M. Tarnowska, Kraków 2003, 107

³ Por. *Adversus haereses* 4, 15.

⁴ Różnice pomiędzy obema redakcjami dotyczą nie samych przykazań, lecz uzasadnień dla ich przestrzegania. W tekście z Księgi Wyjścia konieczność święcenia szabat u motywowana jest teologicznie ze względu na sześć dni pracy Boga przy stwarzaniu świata i siódmy dzień Bożego odpoczynku, które stanowią analogię do pracy i odpoczynku człowieka. Żona w tym ujęciu Dekalogu potraktowana została jako część dobytku (domu) mężczyzny. Natomiast w teście z Księgi Powtórzonego Prawa motywacja świętowania szabat jest bardziej humanitarna niż teologiczna: JHWH przypomina Izraelitom, że ich wybawił z niewoli egipskiej, gdzie byli zmuszani do ciężkiej nieustannej pracy. Żona w tym tekście potraktowana została jako odrębna, pełnoprawna osoba. Por. J. SYNOWIEC, *Pięcioksiąg wprowadzone do Ksiąg: Rodzaju, Wyjścia, Kapłańskiej, Liczb i Powtórzonego Prawa*, Kraków 2000, 215.

⁵ Dyskusję wokół tego zagadnienia referuje Martin Buber. Por. M. BUBER, *Mojżesz*, tł. R. Wojnakowski, Warszawa 1998, 93-97.

Kontekst wiąże ten tekst z przymierzem synajskim, jednak treść niektórych praw wydaje się charakterystyczna dla społeczności prowadzącej osiadły tryb życia. Występują tu bowiem przepisy dotyczące pól, domów, winnic, których Izraelici na etapie wędrówki przez pustynię nie posiadali. Uzupełniająca perykopa o organizowaniu kultu jest ściślej związana z kontekstem pustyni, umieszczone w niej zostały między innymi zasady dotyczące konstrukcji Namiotu Spotkania (por. Wj 26,1-37).

Księga Kapłańska zawiera dwa większe zbiory prawa. Pierwszy z nich to Kodeks Kapłański, który składa się z szeregu mniejszych jednostek, zawierających przepisy dotyczące składania ofiar (Kpł 1-7), rytuał wyświęcania kapłanów (Kpł 8-10) i prawo czystości (Kpł 11-16). Prawa zawarte w tym kodeksie pochodzą z bardzo różnych okresów dziejów Izraela; najmłodsze z nich ustanowione zostały we wspólnocie powygnaniowej a więc w okresie tworzenia podstaw pod rabiniczną przebudowę judaizmu⁶. Drugi wielki zbiór prawa zawarty w Księdze Kapłańskiej to Prawo Świętości (Kpł 17-26). Jest to kompilacja zawierająca niekiedy powtórzenia tych samych rozporządzeń. Przyjmowana powszechnie nazwa wywodzi się od dominującego w tym zbiorze odwołania do świętości, zarówno Stwórcy, jak i Narodu Wybranego. Prawodawca poświęca szczególnie wiele miejsca kwestiom związanym z kultem, ofiarami i kapłaństwem. Prawo to pochodzi ze schyłkowego okresu monarchii, a zredagowane zostało najprawdopodobniej w okresie niewoli babilońskiej. Oba zbiory sąsiadują ze sobą w tekście Księgi, stąd niektórzy proponują nawet traktowanie ich jako jednego wielkiego zbioru⁷.

Ostatnim, lecz bardzo znaczącym i obszernym, zbiorem praw starotestamentalnych jest Kodeks Deuteronomiczny (Pwt 12-26). Jest to kolekcja wielu mniejszych tekstów prawnych, często pochodzących z odległej, w stosunku do czasu redakcji Deuteronomium, przeszłości. Przyjmuje się, że zbiór ten jest tożsamy z Prawem odnalezionym w świątyni w czasach Jozjasza⁸.

Z punktu widzenia niniejszej analizy szczególne znaczenie mają teksty z Księgi Wyjścia uzupełniające Kodeks Przymierza, oraz zbiory prawne Księgi Kapłańskiej.

2. Zasady wyboru żertwy ofiarnej

Podstawą judaistycznego kultu ofiarniczego była ofiara całopalna. Jej cechą charakterystyczną było to, że żertwę ofiarną całkowicie niszczone, wyrzekając się jakiegokolwiek korzyści z nią związanej. Nie mogła być ona tak jak w przypadku niektórych innych ofiar spożyta. Żertwą przy składaniu tej ofiary były wyłącznie zwierzęta domowe, ewentualnie ptaki. Najczęściej wspomiana jest ofiara z cielca, barana i jagnięcia. Ilość zwierząt ofiarowywanych na całopalenie zależna była od zamożności składającego ofiarę, oraz święta, w które ją składano. Rytuał składania ofiar w Kpł 1,1-17 zawiera dwie grupy zwierząt: bydło i trzodę (jagnię i koza). Podobne żertwy

⁶ Por. D. BARTOSZEWICZ, *Reforma Ezdrasza i Nehemiasza jako fundament rabinicznej przebudowy judaizmu*, *Warszawskie Studia Teologiczne* 17 (2004), 21-29.

⁷ Por. R. DE VAUX, *dz.cyt.*, 158.

⁸ Por. *Tamże*.

podaje Prawo świętości (por. Kpł 22,19). Wydaje się, że poszczególne zwierzęta składane na ofiarę pełniły określone funkcje. I tak cielca był ofiarowywany za całą społeczność, jagnię za poszczególne osoby, zaś baran za kapłana. Dopuszczalna była jednak pewna dowolność w wyborze żertwy ofiarnej na przykład Dawid złożył na polu Arauny ofiarę z wołów (por. 2Sm 24,22). Można także przyjąć tezę, że wybór poszczególnych gatunków zwierząt jako żertw ofiarnych wynikał z tradycji poszczególnych sanktuariów.

Innym rodzajem ofiary przewidzianym przez rytuał żydowski była ofiara biesiadna. Z tekstów biblijnych wynika, że na ofiarę tę składano: młode krowy (por. 1Sm 16,2), woły, owce, bydło i trzodę (por. ofiary Salomona podczas poświęcenia świątyni (2Krn 7,4)).

W przypadku ofiary przebłągalnej rodzaj żertwy uzależniony był od osoby składającej ofiarę. Jeżeli był to książę składał kozła, jeżeli kapłan – cielca, jeżeli zwykły Izraelita – kozę lub owcę. Jeżeli nie było to możliwe z powodu ubóstwa mógł złożyć parę synogarlic, albo gołębi (jeden był składany na całopalenie a drugi na ofiarę przebłągalną). Gdyby i to było niemożliwe wystarczyło złożenie dziesiątej części efy (czyli około czterech litrów) mąki pszennej, bez dodawania oliwy ani kadzidła. W przypadku ofiary składanej za winy całej społeczności rytuał zaleca ofiarę z cielca, jednak często żertwę stanowił kozioł.

Z kolei ofiara bezkrwawa składana była ze zboża, mąki lub pieczywa. Przed złożeniem w ofierze zboże i mąkę polewano oliwą i posypywano kadzidłem. Natomiast wszelkie rodzaje pieczywa składane w ofierze miały być niekwaszone. U podstaw tego wymagania leży tradycja paschalna, oraz przekonanie rozpowszechnione wśród ludów starożytnego Wschodu, że potrawy kwaszone znajdują się w stanie rozkładu. Pieczywo składane na ofiarę musiało też być posolone gdyż sól traktowano jako symbol ochrony przed zepsuciem.

Z przedstawionych powyższej zasad wyboru żertwy ofiarnej można wyprowadzić następujące wnioski. Ofiara może być miłą Bogu (Tanach używa często określenia „woń przyjemna”) wówczas gdy żertwa ofiarna jest własnością osoby składającej ofiarę. Wymaganie to może wydawać się oczywiste, jednak ludy otaczające starożytny Izrael nie podkreślały takiego warunku w swoich przepisach kultycznych. Postulat ten implikuje zarówno zakaz złożenia w ofierze zwierzęcia kradzonego (co uważano za świętokractwo), jak też niemożność składania ofiar ze zwierząt dziko żyjących (gdyż te należą wyłącznie do JHWH). Motyw konieczności posiadania na własność żertwy ofiarnej można także uznać za jedną z przesłanek do odrzucenia praktykowanego w religiach pogańskich składania ofiar z ludzi. Izraelita nigdy nie mógł uznać się za właściciela drugiego człowieka, nawet jeśli ten był jego niewolnikiem⁹

Kolejnym wnioskiem wynikającym ze starotestamentalnych zasad wyboru żertwy ofiarnej wydaje się uznanie, że ofiara ma sens wówczas, kiedy jest złożona z czegoś co jest dla człowieka cenne. Powszechność ofiar składanych ze zwierząt hodowlanych

⁹ Izraelici dopuszczali się w tej dziedzinie nadużyć, były one jednak piętnowane przez proroków (por. Jr 34,8-22). Niewolnik, który był Izraelitą musiał odzyskać wolność w roku szabatowym, natomiast los obcych, najczęściej jeńców wojennych był z pewnością trudniejszy. Por. R. DE VAUX, *dz.cyt.*, 98.

spowodowana jest tradycyjnym w społeczeństwie izraelskim przekonaniem, że są one wyznacznikiem statusu ekonomicznego i społecznego ich posiadacza. Zwierzę składane w ofierze nie mogło być chore ani stare, lecz miało być dobrane przy zastosowaniu kryterium maksymalnej wartości. Rytuály ofiarnicze zawierają często sformułowanie: „samiec, jednoroczny, bez skazy” (por. Kpł 23, 18; Lb 28,11; por. też Wj 12,5), które jest synonimem zwierzęcia najwyższej wycenianego w transakcjach handlowych.

Dlaczego zatem człowiek składający ofiarę miałby zrezygnować z czegoś co stanowiło dla niego znaczną wartość i było jego własnością? Jest to fundamentalne pytanie o motywację aktu ofiarniczego. Odpowiedzi na nie może być wiele. Celem składania ofiar w niektórych religiach było zabezpieczenie się człowieka przed gniewem bóstwa, albo przekupienie go i przekonanie aby w zamian pomogło człowiekowi (w kultach mezopotamskich stosowano w tym kontekście wyrażenie: posiłek boga), albo też dla uzyskania magicznej siły dającej przewagę nad innymi ludźmi. Motywacja podjęcia działań ofiarniczych zależna jest więc wprost od sposobu w jaki człowiek traktuje tego, komu składa ofiarę. W zależności od przyjętej postawy złożenie ofiary może być rozpatrywane w kategoriach korzyści (zysk – strata, inwestycja, która ma się opłacić) lub uzewnętrznić postawę miłości. Kontekst biblijny wskazuje oczywiście na przewagę motywacji opartej na miłości a ponadto od właściwej postawy wewnętrznej uzależnia sensowność podejmowania działań zewnętrznych. Psalmista mówi w imieniu JHWH: Gdybym był głodny, nie musiałbym tobie mówić, bo mój jest świat i to, co go napelnia. Czy będę jadł mięso cielców albo pił krew kozłów? (Ps 50,12n). Z kolei prorok Ozeasz wypowiada Boże pragnienie: Miłości pragnę, nie krwawej ofiary, poznania Boga bardziej niż całopaleń (Oz 6,6).

Bóg oczekuje więc od człowieka odpowiedzi zgodnej z paradygmatem miłości, który przyjął jako fundament relacji ze stworzeniem. Prawo o składaniu ofiar ustanawia zatem płaszczyznę spotkania Boga i człowieka pozwalającą człowiekowi doświadczyć Bożej miłości i okazać swoją miłość do Boga. Boże miłosierdzie wydaje się ponadto widoczne w trosce Stwórcy, aby płaszczyzna ta została opisana w tekście natchnionym w sposób bardzo szczegółowy. Rytuály ofiarnicze zawarte w Słowie Bożym można rozumieć jako zdjęcie z człowieka troski o zewnętrzny przebieg czynności kultycznych i skierowanie jego uwagi na sprawę podstawową, którą powinna być miłość.

3. Przepisy dotyczące wyboru miejsca składania ofiar

Izraelici posiadali w ciągu dziejów swego narodu wiele miejsc, w których składali ofiary. Ich wybór był inspirowany przez Boga w różny sposób. W epoce patriarchów miejscami kultu ofiarniczego stawały się miejsca teofanii. Sanktuaria w Sychem (por. Rdz 12,6n), Betel (por. Rdz 12,8; 35,1), Mamre (por. Rdz 14,13; 18,1-8) czy Beer Szebie (por. Rdz 26,23-25; 46,1-3) powstawały według podobnego schematu: objawienie Boga, obietnica, ofiara. Miejsca te były wybierane przez JHWH, jednak przychodził on tam, gdzie znajdował się patriarcha. Słowo Boże nie zawiera więc instrukcji dotyczących kryteriów wyboru miejsca kultu.

Naród Wybrany wędrujący do Ziemi Obiecanej miał miejsce kultu, którym był, wykonany na wyraźne polecenie Boga, Namiot Spotkania. Zapowiedź budowy i plan Namiotu zawiera tekst Wj 26,1-37, natomiast sprawozdanie z realizacji projektu znajduje się w Wj 36,8-38. Ta kosztowna i złożona konstrukcja miała stanowić miejsce spotkania Boga i człowieka a miejsce jej rozstawienia wybierał człowiek kierując się różnymi intencjami¹⁰

Po wejściu do Kanaanu Izraelici składali ofiary w dawnych sanktuariach pochodzących z epoki patriarchów (por. Joz 24,1; 1Sm 7,16; 8,1) a także tworzyli nowe miejsca kultu. Były to: Gilgal (por. Joz 5,10), Szilo (por. Sdz 21,19), Mispa (por. Sdz 20,1), Gibeon (por. Joz 10,11), Ofra (por. Sdz 6,11) i Dan (por. Sdz 17,1nn). Sanktuaria powstałe w okresie po zajęciu Kanaanu przez Izraelitów były nadal rozproszone, chociaż można mówić w różnych okresach o dominacji jednych sanktuariów nad innymi, nie było jednak jeszcze tendencji do centralizacji kultu. Prawdopodobnie powstanie danego sanktuarium nad innymi wynikała z obecności w nim Arki Przymierza i Namiotu Spotkania. W czasach późniejszych, po centralizacji kultu w Jerozolimie także i te sanktuaria stały się w większości ośrodkami kultu bałwochwalczego.

Prawo o jedności kultu (Pwt 12,1-31) zredagowane jest na wstępie Kodeksu Deuteronomistycznego (Pwt 12-26). We fragmencie tym wyróżnić można dwie części. Pierwsza część to wersy 1-12. Ten fragment zredagowany jest w liczbie mnogiej. Jest to prawdopodobnie tekst młodszy, o czym może świadczyć nakaz zburzenia wszelkich miejsc kultu na wzgórzach, można odnieść wrażenie, że narody zamieszkujące Palestynę przed Żydami zostały już całkowicie pokonane (taki stan miał miejsce dopiero pod koniec monarchii). Ponadto ta część nie zawiera wzmianki o desakralizacji uboju zwierząt (na przykład dla celów konsumpcyjnych), co świadczyć może o późniejszym powstaniu tego fragmentu. Być może stanowi on jedynie przypomnienie najważniejszych poleceń prawa znanego wcześniej odbiorcom księgi. Drugą część stanowią wersy 13-31. Ta część zredagowana jest w liczbie pojedynczej. Prawodawca zabrania jedynie Izraelitom uczestnictwa w kulcie sprawowanym na wzgórzach. Tekst pozwala przypuszczać, że pierwotni mieszkańcy Kanaanu wciąż są w posiadaniu pewnych jego obszarów. Znajduje się tu również uznanie uboju dla celów spożywczych za czynność świecką, nie podlegającą ograniczeniom prawa kultycznego. Wydaje się, że część druga prawa o jedności kultu pochodzi z czasów przed Ezechiaszem, zaś część pierwsza jest późniejszym dodatkiem.

Fenomen zastąpienia licznych izraelskich sanktuariów jednym miejscem, w którym sprawowano by kult ofiarniczy jest trudny do wyjaśnienia. Próbowano udzielać różnych odpowiedzi na to pytanie, jednak większość z nich wydaje się trudna do

¹⁰ Opisy namiotu Spotkania są dość rozbieżne w tej kwestii. Niektóre teksty sytuują Namiot poza obozem (por. na przykład Wj 33,7-11) co zwiększało świadomość Bożej transcendencji, zaś inne przeciwnie, lokują Namiot w środku obozu (por. Lb 5,3), co stanowiło zachętę do życia moralnego gdyż Bóg był blisko swojego ludu. Różnice te można wytłumaczyć względami literackimi (sposób opisu zależny od źródła według hipotezy Wellhausena), lub próbą uchwycenia łączących się w Bogu pozornych przeciwieństw (trancendencja- immanencja).

przyjęcia. G. Hölscher twierdził, że prawo o jedności kultu było marzycielskim wytworem kapłanów jerozolimskich, który powstał w czasie niewoli babilońskiej¹¹ Trudno przyjąć ten argument, gdyż prawo o jedności kultu istniało i było powszechnie przyjmowane na przykład w czasach Chrystusa. R. Kennet uważał, że prawo to powstało dla wyeliminowania prostytucji sakralnej uprawianej rzekomo w sanktuariach na wyżynach, bądź innych wpływów pogańskich¹² Trudno to uznać zważywszy, że, jak podaje Stary Testament, także w świątyni pojawiały się różnego rodzaju nadużycia, wpływy kultów pogańskich, rzeźby obcych bogów etc. Ponadto nie wiadomo dlaczego metody utrzymywania czystości kultu, czy jego reformy podejmowane w Jerozolimie miałyby być mniej skuteczne w innych sanktuariach. A. Bentzen stwierdził, że prawo to powstało z inicjatywy kapłanów z małych sanktuariów, po zmniejszeniu się liczby wiernych, którzy do nich przybywali. Kapłani ci obawiając się utraty źródła utrzymania mieliby wybrać centralizację kultu po to aby znaleźć zatrudnienie w wielkim sanktuarium¹³ Na poparcie tej tezy nie ma jednak żadnych przesłanek w Biblii. Ponadto przeniesienie się kapłanów do Jerozolimy wiązałoby się z utratą przez nich prestiżu wśród lokalnych społeczności. Zdaniem M. Noth'a centralizacja kultu mogłaby też wynikać z dążenia do jedności plemion izraelskich na płaszczyźnie politycznej i militarnej¹⁴ Także ten argument trudno przyjąć, gdyż elementem wystarczająco jednoczącym Izraela w sensie religijnym była wiara w JHWH. W. Tyloch stwierdził, że centralizacja kultu nastąpiła w wyniku reformy Jozjasza (641-609 r. przed Chr.), zwanej inaczej reformą deuteronomiczną¹⁵ Najbardziej prawdopodobnym wyjaśnieniem kwestii prawa o jedności kultu wydaje się nałożenie się dwóch przyczyn jego powstania: z jednej strony istniejącej od dawna w Izraelu tendencji do ustanawiania centralnego sanktuarium, z drugiej zaś specyficznej sytuacji zagrożenia państwa w czasach króla Ezechiasza. Był to okres, w którym wzrosła potęga Asyrii, zaś państwo północne – Samaria nie było zdolne do odparcia inwazji, co doprowadziło do niewoli asyryjskiej w 721r. przed Chr. Izraelici uważali, że jedną z przyczyn upadku Samarii był kult sprawowany w odszczepieńczych sanktuariach, chcieli więc i w Judzie zwalczyć wszelkie przejawy synkretyzmu religijnego, kojarzonego z wielością sanktuariów¹⁶

¹¹ Por. G. HÖLSCHER, "Komposition und Ursprung des Deuteronomiums", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 40 (1922), 183.

¹² Por. R.H. KENNET, *Deuteronomy and the Decalogue*, Cambridge 1920, 12-15.

¹³ Por. A. BENTZEN, *Die josianische Reform und ihre Voraussetzungen*, Copenhagen 1926, 68-72.

¹⁴ Por. M. NOTH, *Geschichte Israels*, Göttingen 1959.

¹⁵ Po rządach Ezechiasza w Judzie panował Manasses, który spowodował nawrót do dawnych form synkretycznego kultu. Posunął się on dalej niż jego poprzednicy – zarówno na wewnętrznym jak i zewnętrznym dziedzińcu świątyni ustawił posagi bóstw babilońskich. Miało to prawdopodobnie znaczenie nie tylko religijne ale i polityczne; po upadku państwa północnego Izraelici żyli w ciągłym lęku przed inwazją Asyryjczyków. W okresie rządów jego następcy Jozjasza została przeprowadzona reforma religijna, której istotnym elementem było odnalezienie w świątyni nieznanych fragmentów Prawa. Prawo to przypisywane Mojżeszowi, stanowi prawdopodobnie część Pięcioksięgu, wyodrębnianą dziś jako źródło D. Por. W. TYLOCH, *Judaizm*, Warszawa 1987, 73.

¹⁶ Powiązanie prawa o jedności miejsca kultu z osobą króla Ezechiasza ma oparcie w Starym Testamencie (por. 2Krl 18, 22). Takie rozwiązanie proponuje przyjąć S. ŁACH, *dz.cyt.*, 121.

Niezależnie od tego, które z wyjaśnień zostanie uznane za prawdziwe nie ulega wątpliwości, że Prawodawca uważa kwestię wyboru miejsca składania ofiar za sprawę o istotnym znaczeniu. Bóg wybierał miejsce kultu na obszarze należącym do człowieka. Jednocześnie warto zauważyć, że judaizm nie wiązał obecności Boga z konkretnym miejscem w takiej formie jak miało to miejsce w religiach ościennych narodów. Pomimo udanego procesu centralizacji kultu ofiarniczego w świątyni jerozolimskiej, JHWH nigdy nie był nazywany Bogiem z Jerozolimy, lecz raczej używano określeń wskazujących na Jego relację do człowieka (na przykład Bóg Abrahama). Wybór miejsca składania ofiar ustalony był przez Boga, który w ten sposób „wiązał się” z miejscem dla dobra człowieka. Wydaje się, że w tekstach starotestamentalnych wyznaczających miejsca składania ofiar dostrzec można zapowiedź Wcielenia.

4. Podsumowanie

Teologia ofiary ukazuje ją jako czynność uzewnętrzniającą relację osobową. Postępowanie Boga, ustalającego formę sprawowanego kultu, powinno implikować reakcję człowieka na płaszczyźnie posłuszeństwa i miłości. Zwłaszcza miłość, wyrażająca się między innymi w prawie kultycznym przekazanym przez kanoniczne teksty Starego Testamentu, wymaga analogicznej odpowiedzi ze strony człowieka. Bóg przekazując swoją wolę odnośnie składania ofiar, pozbawiał osobę składającą ofiarę wątpliwości co do trafności wyboru żertwy i miejsca kultu. Jest to zatem przejaw Bożego miłosierdzia. Dzięki temu człowiek mógł dostrzec swoją rolę polegającą na wypełnieniu czynności sakralnych treścią.

Niebezpieczeństwa deformacji kultu ukazywane zarówno przez Chrystusa, jak i wcześniej przez proroków dotyczyły nieumiejętności odczytania orędzia zawartego w Bożym wezwaniu do złożenia ofiary. Formalizm kultyczny to w istocie uznanie, że słowo Prawodawcy regulujące sposób sprawowania kultu to tylko wyraz prawa a nie, przede wszystkim, miłości.

INTERPRETATION OF SACRIFICIAL LAW IN OLD TESTAMENT AS SIGN OF CHARITY OF LAWGIVER (ON SELECTED EXAMPLES)

Summary

In the Bible there are a few collections of law. Sacrificial laws comprised in Old Testament don't hold as instructions of the cult, but are still important as Words of God. Biblical text shows that JHWH gives precise directions to His Nation because He wants to help them in demonstrating of charity. Jusus and prophetes criticized spiritless cult as its contradiction. Formalism of the cult proceed from understanding God's law only as manifestation of law but not sign of charity.